

כיצד ניצל גטו בודפשט?

במאמר זה אדון – על בסיס ספרות ותיעוד חדשים וקודמים – בשואה בהונגריה ובאחריתה, כמות שהם משתקפים בסיפורו של גטו בודפשט, שרוב תושביו ניצלו. במסגרת הדיון אעסוק בהרחבה בשואת יהודי הפרובינציה ההונגרית, ברקע הכללי לכיבוש הונגריה בידי הגרמנים – היינו באופי המהלכים שנקטו בעלות הברית וההונגרים קודם לכיבוש, בשלשלת הפיקוד הנאצית שעסקה בגירושם של יהודי הפרובינציה ובמעמדו (הנכבד אף כי לא מכריע) של אדולף אייכמן בשלשלת זו. לדיון זה חשיבות רבה מאוד בניסיון להכריע בשאלה אם, כפי שיש שסוברים עד ימינו, היה אייכמן מוסמך לשאת ולתת על גורלה של יהדות הפרובינציה, אם לאו. המאמר יעסוק גם בסיבות לגירוש יהודי הפרובינציה – בין היתר בלחצו של הוורמאכט, ולפי כל זאת אדון במאמצי ההצלה ובסיבות לכישלונה של שליחות ההצלה של יואל ברנד, הידועה בשם "סחורה תמורת דם".

מבחינת הזמנים יכול הדיון את אירועי מלחמת העולם השנייה בהונגריה עד סוף המלחמה ממש. ההשקפה הרווחת היא שמאחר שהנאצים פלשו להונגריה בסוף המלחמה, במאוס 1944, הרי שבכל האמור בהצלת יהודי הונגריה, בשלב מאוחר זה ניתן היה לעשות הרבה יותר ממה שנעשה. ואולם כידוע, מאוס 1944 לא היה באמת "סוף המלחמה" – שהרי היא הסתיימה יותר משנה תמימה לאחר מכן. בשנה זו סבלו בעלות הברית אבדות רבות, ובהן המחיר הכבד להחריד ששילמו הסובייטים דווקא במלחמתם בהונגריה. בנסיבות אלו, כל פעולה להצלת יהודי הונגריה – כגון המשך פעילותו של רז'ה קסטנר לאחר כישלון העסקה "סחורה תמורת דם" – היתה בחזקת מעשה נסים. יתרה מזו, קיום "הברית הגדולה" בין מעצמות המערב לבין ברית-המועצות של סטאלין, חרף ניסיונותיה של גרמניה לתקוע טריז בין בעלות הברית ולנצל לשם כך את שארית הפליטה היהודית, הכביד גם הוא על ניסיונות ההצלה. לאותם ניסיונות ומאמצי הצלה שצלחו על אף הכול, כמו הצלת גטו בודפשט, מוקדש מאמר זה. גטו בודפשט ניצל סופית רק בפברואר 1945, בעקבות ניצחון הסובייטים במצור על העיר, והצלתו מעלה כמה וכמה שאלות: כיצד ניצל הגטו? האם הגרמנים הם שהצילו אותו מידי ההונגרים? ואם כן, האם זה היה מטעמים טקטיים וזמניים של המפקד הגרמני של העיר, גנרל הוואפן אס אס, קרל פפר-וילדנברוך (Pfeffer-Wildenbruch)?

”הצעת הורטי”, הגטאות וההצלה

יהודי הפרובינציה ההונגרית גורשו לאושוויץ מיד לאחר הכיבוש הגרמני במארס 1944, בסיועם וביוזמתם של ההונגרים. כמאה ועשרים אלף יהודי בודפשט, ומי מיהודי הפרובינציה שמצאו בה מקלט, עדיין היו בחיים ביולי 1944, שעה שעוצר הונגריה, מיקלוש הורטי, הורה לעצור את הגירויים.¹ אף שמרבית חלקי הונגריה היו בשליטת הגרמנים והנאצים ההונגרים, עדיין שמר הורטי על מידה של סמכות שלטונית בבודפשט הבירה. היטלר, מצדו, עשה כל מאמץ לקבל מידי הורטי גם את יהודי בודפשט, אלא שבגלל תבוסתו הצפויה של הרייך השלישי, ובגין התקוות שטיפח למצוא דרך לשיתוף פעולה עם המערב, לנוכח האיום הסובייטי הצפוי ממזרח, עמד הורטי במריו.² במשך חדשים אחדים נטו כפות המאזניים לכאן ולכאן. כשהנאצים הגבירו עליו את לחצם, הציע הורטי למדינות המערב להניח ליהודי בודפשט לצאת לארץ ישראל, מתוך אמונה שבעלות הברית יראו בכך מחווה שיש לכבדה, בזכות ”ההשפעה היהודית” בלונדון ובוושינגטון, שלה ייחס הורטי משקל רב. הורטי טעה בשיקוליו. הבריטים התנגדו בתוקף למה שנקרא אז ”הצעת הורטי”,³ ותבעו מן האמריקנים לקלוט את היהודים, לבל יגיעו לארץ ישראל. ככל שהדיונים בין בעלות הברית המערביות נמשכו בלא תוחלת, ואף התברר כי הגרמנים עדיין מסוגלים בהחלט למנוע את יציאת היהודים מהונגריה, איבד הורטי את עניינו בהצעה. ואולם בינתיים ניתנו לרבים מיהודי בודפשט ניירות חסות שווייצים ושוודיים אותנטיים, ובד בבד זיפו מתנדבים, חלקם מתנועות הנוער הציוניות, מסמכי חסות דומים.⁴ תוך חודשים ספורים הודח הורטי בקשר שהיה יוזמה משותפת של הגרמנים ושל הנאצים ההונגרים, אנשי ”צלב החץ”. אלה האחרונים ניגשו מיד לכלוא את יהודי בודפשט

1. מחקר היסוד על יהדות הונגריה ועל השואה בהונגריה הוא ספרו של רנדולף בראהם. ראו: Randolph L. Braham, *The Politics of Genocide, The Holocaust in Hungary* (Vol. II, New York, 1993 edition). למרות רוחבו ועומקו, והביקורת שהוא מותח על הנהגת יהודי הונגריה כשלעצמה, לוקה מחקר זה בהטיה אנטי-ציונית, במיוחד בטענה, המשוללת כל יסוד, שד"ר ישראל רו"ה קסטנר הסתיר מיהודי הונגריה את הצפוי להם עם הכיבוש הגרמני, וראו להלן.
2. לעניין ”הצעת הורטי” ראו: Shlomo Aronson, *Hitler, the Allies, and the Jews* (New York, Paperback edition 2006), pp. 267-287. תרגום עברי של ספר זה ייצא לאור בשנת 2007 בהוצאת הקיבוץ המאוחד בשיתוף עם הוצאת אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
3. שם, שם.
4. מיקלוש משה קראוס, נציג ”המזרחי” ומנהל המשרד הארץ-ישראלי בבודפשט, הוא שיצר את הקשר הראשוני עם הקונסול השוייצי קרל לוץ, כשעדיין סבר כי ”הצעת הורטי” תקפה ועומדת, וכי ניתן להוציא באמצעותה אלפי משפחות יהודיות מבודפשט לארץ ישראל. וראו לעניין זה: Braham, *The Politics of Genocide*, עמ' 965, 999, 1113-1118, 1138, 1226, 1242, 1263. בדיעבד נהפכה ”הצעת הורטי” למתן מכתבי חסות ליהודים העומדים לצאת, שעה שהגרמנים כלל לא התכוונו להתיר את צאתם. ואולם עצם מתן המכתבים, והחסות הפיסית שהוענקה לבעליהם בצירות השווייצית, סייעה בבוא העת להצלת רבים מהם.

בגטאות, אלא שתוך שבועות מעטים הגיע הצבא האדום לפרברי בודפשט וצר עליה. המצור החל בנובמבר 1944; העיר כותרה כליל בדצמבר 1944 ונותרה נצורה ארבעה חדשים תמימים, עד פברואר 1945.

יהודי בודפשט נותרו כלואים בין הצבאות השונים, כשאנשי "צלב החץ" ואנשי אס אס למיניהם רוצחים בהם בלי הרף, אולם רובם שרדו. כיצד?

במחקר ניתנים כמה הסברים להצלת יהודי בודפשט: היהודים המשיכו לשהות במבנים של הצירות השווייצית גם בתקופת המצור הסובייטי; שהו בבתים מוגנים אחרים; רובם שרדו משום שהגרמנים מנעו את חיסולם בידי אנשי "צלב החץ" – הנאצים ההונגרים. בין היתר נפוץ גם ההסבר כי מפקד אוגדת השריון ה-13 של הוורמאכט, גנרל גרהרד שמידהובר (Schmidhuber), הוא אשר הציל את הגטו, בעקבות איומים שאיים עליו ראול ולנברג (Wallenberg), הדיפלומט השוודי שהעניק מכתבי חסות של ארצו ליהודים רבים.⁵ ולנברג הגיע לבודפשט חדשים אחדים לאחר שקונסול שווייץ במקום, קרל לוצ' (Lutz), החל בחלוקת מכתבי חסות. לוצ' נעשה מעורב בענייני היהודים מיד לאחר כיבוש הונגריה, כשאייכמן ואנשיו הכירו בזכותם של בעלי קומץ הסרטיפיקטים לעלייה לארץ ישראל שהוציא המשרד הארץ-ישראלי בבודפשט, לצאת מהונגריה. הקונסול לוצ'⁶ ייצג גם את האינטרסים של בעלות הברית בבודפשט, שבחרו בשווייץ לייצגן, ובאותם ימים הוציא מכתבי חסות קולקטיביים ליהודים רבים בבירה,⁷ תוך חריגה מסמכותו הרשמית. לימים עתיד ולנברג לנהוג כמותו.

פועלו של ולנברג זכה להוקרה שהיה ראוי לה, משום שהעניק מחסה לקורבנותיהם של אנשי "צלב החץ" במתן ניירות חסות שוודיים, שממשלת "צלב החץ" הכירה בהם משום שביקשה הכרה בינלאומית, ולו קלושה, ביחסיה עם שוודיה ועם שווייץ. הקונסול לוצ' נחשב אפוא לשותפו הבכיר של ולנברג להצלת היהודים שהתקבצו בבודפשט, בשטח שנקרא "הגטו הבינלאומי", אף שגם בתוך גטו זה לא היו היהודים חסינים לחלוטין מפני הפוגרומים של אנשי "צלב החץ". לפיכך הם הועברו משם ורוכזו ב"גטו הגדול", כדי להגן על כולם יחדיו ככל הניתן באותו חלק של הבירה הקרוי פשט, שגם מתוכו נחטפו יהודים מדי לילה, נרצחו בידי

מחקר היסוד על תנועות הנוער הציוניות והתפקיד החשוב שמילאו בהצלה בהונגריה הוא ספרו של פרופ' אשר כהן, **המחתרת החלוצית בהונגריה 1942-1944** (1984).

5. מחקר היסוד על מצור בודפשט וכל הכרוך בו הוא ספרו של ההיסטוריון ההונגרי בן זמננו: Krisztia'n Ungra'vy, *Die Schlacht um Budapest, Stalingrad an der Donau, 1944-1945* (München, Herbig Verlag, 1999). הוא גם המקור שייחס את הצלת הגטו לגנרל שמידהובר, ולפניו עשה כן בראהם: Braham, *The politics of Genocide*, עמ' 1006.

6. Aronson, *Hitler, the Allies, and the Jews*, עמ' 242. השור:

www.raoul-wallenberg.de/retter/carl_Lutz/carl_lutz.html

7. לפי המקור הגרמני שבאתר, שם, המוקדש להצלת יהודים בשואה, ננוף לוצ' על ידי הממונים עליו בברן על חריגה מסמכות, בכך שהעניק דרכונים קולקטיביים אלה ליהודים זרים לאחר המלחמה.

"צלב החץ" והושלכו לדנובה. במהלך ארבעת חדשי המצור הסובייטי, עד פברואר 1945, פרפרו יהודי בודפשט בין הצבאות הלוחמים. אנשי "צלב החץ", שביקשו את נפשות היהודים, היו חבורה פרועה של אנטישמים – חלקם נערים וחלקם לובשי מדים של תנועתם, ואולם רוב היהודים נותרו בסופו של דבר בחיים הודות לחיילים גרמנים שהוצבו סביב "הגטו הגדול".⁸ משום כך, מן הראוי לדון כאן במהלכי הצבא הגרמני בהונגריה באותה עת כמפתח להצלה זו – גם אם היתה זמנית וטקטית בלבד.

כל מי שקורא את התיעוד הגרמני וההונגרי, ומי שיקרא בבוא העת את התיעוד הסובייטי על הלחימה בבלקנים, יתקשה מאוד לקלוט את חומרת המלחמה ההיא ואת לוחות הזמנים שלה – ומכאן גם את לוחות הזמנים שאפשרו את הצלתם של היהודים מהשמדה. כאמור, לרוב אנו מורגלים להאמין שבמארס 1944, עם פלישת הגרמנים להונגריה, כבר קרבה המלחמה אל קצה; אולם למעשה, דווקא הונגריה היא אשר נהפכה לשדה הקרב הגדול האחרון של הרייך השלישי. היטלר לא ריכז את העתודות האחרונות שלו בחזית המערב, או בחזיתות האחרות, אלא דווקא בחזית ההונגרית, שהיתה בראש מעייניו. דווקא בחזית זו הצליחו הגרמנים להנחית על הסובייטים מהלומות כבדות וכמעט לחלץ את בודפשט הנצורה מידיהם – מה שבוודאי היה ממיט שואה גמורה על תושבי הגטו. לפיכך, את סיפור הצלתו של גטו בודפשט מן הראוי לפתוח בפלישה הגרמנית להונגריה, ובהשמדתם של יהודי הפרובינציה מיד לאחר הפלישה.

אייכמן, וינקלמן, הורמאכט וקסטנר

לכיבושה של הונגריה בידי הגרמנים קדמו כמה מהלכים – של ממשלת הונגריה ושל בעלות הברית המערביות – שהצדיקו בעיני היטלר את ההשתלטות על בעלת בריתו אשר לחמה לצדו שכם אחד נגד הסובייטים, ועד מארס 1944 ספגה אבדות כבדות. ממשלת הונגריה והרמטכ"ל שלה הניחו שאם לא יפעלו במהרה עתיד הצבא האדום לכבוש את הונגריה, אשר שירותי המודיעין של המערב ניסו ליצור עמה קשר ולהוציאה מהמלחמה. ההונגרים היו מעוניינים מאוד בקשר עם המערב, אלא שהואיל והגישושים משני הצדדים נודעו לגרמנים, פלש הצבא הגרמני להונגריה וכבש את כל שטחה, למעט בודפשט הבירה. למראית עין היה זה כיבוש "בהסכמה" הונגרית, אשר למעשה נכפתה על הורטי.⁹ בבודפשט הוקמה ממשלה פרו-נאצית,

8. וראו לעניין זה מאמרו של ההיסטוריון ההונגרי אונגרווי:

Krisztia'n Ungra'vy, "Verzweifelte Kesselschlacht in Budapest: Stalingrad an der Donau", *Budapester Zeitung*, 17 Januar 2005. בנוסף לפרטים ולתצלומים בספרו, *Die Schlacht um Budapest*, ספרו של אונגרווי שנוי במחלוקת ויש המזהים בו הטיה לאומנית הונגרית ופרו-גרמנית בכל הנוגע ליהדות בודפשט ולגורלה, אף שבספרו הוא מתאר גורל זה בפרטי פרטים מסמרי שיער. אני הצלבתי את פרטי הקרב על בודפשט, כפי שהם מופיעים בספרו ובפרסומיו האחרים, עם מקורות ראשוניים גרמניים המצויים בארכיון הצבא הגרמני בפרייבורג.

9. וראו לעניין זה: Braham, *The politics of genocide*, כרך ראשון, עמ' 248-250.

אף שהגרמנים נזהרו שלא לכבוש את הבירה בפועל, כדי לשמור את מראית העין של הסכמה הונגרית לכיבוש, ובכל הנוגע לשלטונם ולשלטון השרים הפרו־נאצים בפרובינציה ההונגרית אף הותירו את הורטי בתפקידו כעוצר, גם אם להלכה בלבד. מיד לאחר הכיבוש ניגשו הגרמנים להכנות לקראת חיסולם של יהודי הפרובינציה, הן ביוזמת השרים ההונגרים בעלי בריתם והן בלחצו של הוורמאכט, שדחק לעשות זאת לקראת הופעתו הצפויה של הצבא האדום בגבול הונגריה.¹⁰ מבצע הכיבוש, שכונה "מרגרטה 1", יושם בכוחות גרמניים קטנים יחסית ולא נתקל בהתנגדות הונגרית. בכך הופרכו תקוותיהם של שירותי המודיעין האמריקניים שפעלו לעידודו של מרד הונגרי בהיטלר, מרד שיאלץ אותו להקצות כוחות גדולים מאוד לכיבושה של המדינה. בנוסף היה בכוחם של השירותים האמריקניים לעקוב מקרוב אחרי גורל היהודים בזמן אמת. המודיעין האמריקני ידע על בואו של ה"זונדרקומנדו" של אייכמן לבודפשט, ויחד עם השירותים הבריטיים חקר את יואל ברנד ואת בנדי גרוס, כביכול "שליחיו" של אייכמן למשא ומתן על העסקה המכונה "סחורה תמורת דם".¹¹ לאחר המלחמה, ובעקבות משפט קסטנר, היתה עסקה זו לא רק נושא למחקר רב במשך השנים, אלא גם מקור לויוכחים מרים, חלקם בעלי אופי פוליטי מובהק. לכן מן הראוי לסכם בקצרה את תוצאות המחקר, ככל שהדבר נוגע לענייננו.

התיעוד העומד לרשותנו – החדש והידוע זה מכבר גם יחד – מגלה כי לאייכמן לא היתה כלל סמכות להציע ולבצע עסקה כוללת לשחרור יהודי הונגריה תמורת משאיות שישמשו ל"לחימה בחזית המזרח", או כל סחורה אסטרטגית אחרת, או ממון. אייכמן אמנם עמד בראש יחידת הביצוע של האס אס לגירוש יהודי הונגריה, אלא שהיה השלישי בהיררכיה של האס אס בהונגריה, שלא היתה מוכרת במלואה ל"וועד ההצלה" הציוני בבודפשט בראשותם של אוטו קומוי, יואל ברנד ורז'ה קסטנר.¹² בראש הפירמידה עמד גנרל האס אס אוטו וינקלמן (Winkelmann), מי שהיה המפקד הבכיר של האס אס והמשטרה בהונגריה; אחריו בסולם האחוריות היה מפקד "משטרת הביטחון" (הגסטפו והמשטרה הפלילית) והאס דה בהונגריה, קולונל ולימים גנרל האס אס ד"ר הנס גשקה (Geschke), והשלישי היה לויטננט־קולונל האס אס, אדולף אייכמן.¹³ עם אייכמן פעלו גם אנשי אס דה של האס אס, בראשותו של גנרל וולטר שלנברג (Schellenberg), גוף שהרחיב אז את פעילותו בחו"ל ואשר אנשיו בבודפשט היו כפופים להוראותיו של שלנברג מברלין.

10. וראו לעניין זה: *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht* (Band 4, Teil I, Bonn), pp. 827-853, לא צוין תאריך.

11. וראו לעניין זה: Aronson, *Hitler, the Allies, and the Jews*, עמ' 237-277.

12. שם, שם. וראו גם: Christian Gerlach u. Götz Aly, *Das letzte Kapitel, der Mord an den Ungarischen Juden*, (Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart & München, 2002).

13. וראו לעניין זה Aronson, שם, עמ' 239, 249, 284.

"ועד ההצלה" הציוני, בראשותו של קומוי, האמין בלית ברירה לטענתו של דיטר ויסליצ'ני (Wisliceny), אחד מאנשיו של אייכמן, שאכן יש בדעתו של אייכמן לנהל משא ומתן רציני על הצלה, בין היתר גם משום שלמראית עין נחשב ויסליצ'ני למי שבתמורה לשוחד כספי הפסיק את חיסול היהודים בסלובקיה הסמוכה. קומוי וחבורתו הניחו כי בסמכותו של ויסליצ'ני לחדש את השיחות – שנפסקו – על עתידם של מי מיהודי אירופה שעדיין נותרו בחיים.¹⁴ ויסליצ'ני צויד במכתב המלצה מהרב מיכאל וייסמנדל, מראשי "ועד ההצלה" בברטיסלבה, ולכן נוצר הרושם שהיה ממש בהצעתו לנהל משא ומתן על החלפת יהודי הונגריה בסחורות מערביות, או במטבע זר. אייכמן עשה באותו שלב רושם שהוא מעוניין בעסקה של משאיות תמורת יהודי הונגריה, בעוד ויסליצ'ני ואחרים ממטהו של אייכמן פעלו באותה עת, בסיועם וביוזמתם של השרים ההונגרים הממונים ושל אלפי אנשי הז'נדרמריה ההונגרית, לכלוא את יהודי הפרובינציה בגטאות, להחרים את רכושם ולגרשם לאושוויץ. הם פעלו, כצפוי, מטעמים של הממונים עליהם, וינקלמן וּוְשָקָה, והכינו את גירוש היהודים בפרובינציה, בדיוק כמות שנעשה קודם לכן בכל אירופה הכבושה. כאן היתה גם דרישה מפורשת של הוורמאכט, שהטיל על הפרובינציה ההונגרית שבעורפו משטר צבאי וציפה לראותה "נקייה מיהודים".¹⁵ ב-24 במאי 1944 נשא היינריך הימלר נאום בפני הקצונה הבכירה של הוורמאכט, שבו דיבר בגלוי על "הפתרון הסופי".¹⁶ בנאום זה אמר הימלר שהוא אינו צמא-דם, אולם עליו לפעול בנחישות על פי הפקודות שקיבל, גם אלו שנוגעות לנשים יהודיות ולילדים. הילדים, כך אמר, יתבגרו וירצחו אותנו כנקמה. וכך, "הבעיה היהודית נפתרה". בדיון זה נוכח גם גנרל האס אס פפר-וילדנברוך.¹⁷ בשעתו אפשר היה להסיק מנאום זה כי אם הבעיה היהודית בכללותה כבר נפתרה, הרי שארית הפליטה יכולה להיות נושא למשא ומתן ולסחיטה.

בה בעת שלחו הגרמנים את העסקן הציוני יואל ברנד, יחד עם בנדי גרוס, מבריה יהודי וסוכן אמריקני לשעבר, לאיסטנבול, הן כדי לדון בעסקה "סחורה תמורת דם" (משימה שהוטלה על ברנד), והן כדי לפתוח בשיחות עם המודיעין האמריקני על שלום נפרד בין הרייך השלישי לבין המערב (משימה שהוטלה על גרוס, ביוזמתו).¹⁸

"שלום נפרד" בין הרייך למערב היה ממוטט את הברית הגדולה בין המערב לברית-המועצות, ומהווה טריז אמיתי בין שני הכוחות – בדיוק מה שיחל לו שלנברג, ראש "אס דה חו"ל", כשהוא והממונים עליו בברלין אישרו את יציאתם של ברנד וגרוס לתורכיה הניטרלית.

14. על הפסקת השואה בסלובקיה, ועל "תוכנית אירופה" של הרב וייסמנדל ושותפתו הציונית גיזי פליישמן להצלת יתר יהודי היבשת, שלא הניבה מאום – ראו שם, עמ' 159-169.

15. על תולדותיה של "שליחות" ברנד-גרוס ועל שברונה, ראו שם, עמ' 227-280.

16. המקור: תוכנית ה-BBC, Time Watch, משנת 2001 (המפיק והבמאי הוא Detlef Siebert), שבה הימלר נשמע בקולו שלו.

17. עיזבון פפר-וילדנברוך, ארכיון הצבא הגרמני בפרייבורג.

18. Aronson, *Hitler, the Allies, and the Jews*, עמ' 227-280.

השניים, שהגיעו לתורכיה בלא אשרות כניסה, נצטוו לצאת כלעומת שבאו ובחרו להמשיך לארץ ישראל דרך סוריה, הכבושה בידי הבריטים. בעודם עושים את דרכם בסוריה נעצרו השניים על ידי הבריטים ונלקחו לחקירה בקהיר, שעה שהנהגת היישוב ניסתה להיאחז בשליחותו של ברנד ולו כדי להרוויח זמן.¹⁹ בחקירתם בקהיר הודו השניים בנפרד, מי במפורש ומי לחצאין, כי היוזמה לשליחותם היתה מעיקרה שלהם, בשיתוף עם סוכן כפול נאצי. בעלות הברית פירשו את ההודאה כאילו נהפכו ברנד וגרוס, אף כי שלא בידועין, לכלי בידי האויב.²⁰ כלומר על פי הבנתן, ניסיונם של ברנד וגרוס להשיג מן המערב אמצעים וכלים ל"לחימה בחזית המזרח" לבדה, או להביא לידי שיחות על שלום נפרד בין גרמניה הנאצית לבין מעצמות המערב, ובתמורה לכך לפדות את חייהם של יהודי הונגריה, היו שליחויות בעלות מטרה פוליטית ואסטרטגית נאצית שאסור היה בשום פנים ואופן להיענות להן, שכן כל היענות כזו היתה מסכנת את "הברית הגדולה" עם סטאלין, מה גם שלא היה ברור כלל אם הגרמנים מתכוונים לתת תמורה כלשהי בעבור השירותים ששליחויות אלו עשויות היו להעניק להם. ואכן, בעלות הברית הבינו את המצב, משום שלמעשה, כפי שכבר נאמר לעיל, לאייכמן, ששלח את ברנד וגרוס, לא היתה שום סמכות לתת תמורה של ממש, אלא את חייהם של קומץ יהודים, וגם זאת רק בעבור מחיר גבוה מצד בעלות הברית.

מידע מודיעיני נוסף שהצטבר בידי הבריטים והאמריקנים, יחד עם עדותם של ברנד וגרוס, הביא את בעלות הברית להתעלם מן השליחויות, וכדי לקבור אותן סופית פרסמו אותן הבריטים ברבים. ברנד וגרוס שוחררו. ברנד פנה לארץ ישראל ואילו קסטנר, חברו ל"וועד ההצלה", נותר בבודפשט עם החברים האחרים ב"וועד", בעת שהגירושים הגדולים מן הפרובינציה ההונגרית לאושוויץ, שהיו באותה עת בעיצומם, נמשכו עד לחיסולם הסופי של יהודי הפרובינציה. ביולי 1944 התערב הורטי ומנע את המשך הגירושים מבודפשט. הורטי הרכיב ממשלה חדשה, בלא השרים הפרו-נאצים, ובשלב זה, ביולי-אוגוסט 1944, נאלץ גם אייכמן לעזוב את הונגריה.

גם לאחר מאסרו של יואל ברנד וכישלון שליחותו, עדיין נאחזו קסטנר וחבריו בתקווה שעסקה כלשהי תצא אל הפועל – גם כדי להמתיק את גורלם של המגורשים לאושוויץ. קסטנר המשיך לשאת ולתת עם אנשי האס אס, ובראשם קורט אנדריאס בכר, שליחו של ראש האס אס הימלר לענייני רכוש ומשק בהונגריה.²¹ מכאן אנו למדים שקסטנר עדיין טיפח תקוות להגיע לעסקה כלשהי, ולכן טען בפני הנהגת היישוב ושליחי ההצלה של ארצות-הברית, בזמן אמת, כי לא כל המגורשים דינם נגזר מראש.²² קסטנר הניח שבכספים מן המערב ניתן

19. שם, שם.

20. שם, שם.

21. וראו לעניין זה את מכתבו של קסטנר למשלחת ההצלה הציונית באיסטנבול, שכינוייה היה "מולדתי", מיום 18 ביוני 1944, בתוך: מסמכי "מולדתי", ארכיון ההגנה, תל אביב, קובץ 80/137f/82, מס' 34.

22. קסטנר קיים גם קשר עם אנשי "הוועד האמריקני לפליטי המלחמה" שאותו הקים הנשיא רוזוולט

יהיה לממן בתחומי הרייך את הקמתם של מחנות מעבר לקשישים וילידים מבין המגורשים, שימתינו בהם בעוד הכשירים מועסקים בעבודה, ולהציל כך רבבות יהודים.²³ ייתכן שמאחורי האסטרטגיה הזו של קסטנר, בקיץ 1944, הסתתר ניסיון לאלץ את בעלות הברית להיכנס לעסקה כלשהי, שתציל מה שניתן יהיה להציל, ואפילו מקרב מי שכבר גורשו. בה בעת תבע קסטנר מאייכמן ומקורט בכר גם יחד לספק ראייה ממשית לרצונם הכן בעסקה כלשהי – ראייה שהתממשה ב"רכבת קסטנר". כאן נאחז קסטנר בהבטחה שניתנה לוועד ההצלה הציוני, עם כניסת הגרמנים להונגריה, להכיר בכמה מאות בעלי סרטיפיקטים לעלייה לארץ ישראל ולהתיר את יציאתם היישר ארצה, או לארץ ניטרלית בדרכם לארץ ישראל. הוא המשיך ותבע את שחרורם, ויחד עם חבריו לוועד ההצלה הוסיף עוד ועוד שמות לרשימה המקורית, עד שכולם יחד הסכימו על 1,684 אנשים, נשים וטף. הכינוי "רכבת קסטנר" אינו מדויק, וגם המספר 1,684 אינו מוסכם על הכול, משום שהיו בנוסעים מי שקפצו מן הרכבת כשהתברר שפניה לגרמניה, ולעומת זאת היו גם חלוצים אחדים שעלו על הרכבת בתחנות שונות בדרך. ברכבת נסעו, כידוע, ציונים ורבנים, בהם הרבי מסאטמאר יואל טייטלבוים, ואישי ציבור אחרים ואנשים פרטיים שמימנו את הרכבת. כאשר המימון מהמערב בושש להגיע סירבו הגרמנים לכל מחווה שהיא לקראת עסקה, כך שבליט ברירה הושג המימון מיהודי בודפשט, ובמשא ומתן עם קורט בכר הוגדרו הכספים הללו כ"פיקדון" שיושב בתום המלחמה. ברם, הגרמנים סירבו להסתפק בכך ודרשו מימון מערבי או סחורות אסטרטגיות מערביות. מטרתם העיקרית היתה להשיג סחורות אלה, ולחלופין להוכיח לעמי המערב שיהודים מוחלפים בסחורות אסטרטגיות ובממון מערבי, בעוד חיילי בעלות הברית שופכים את דמם בחזית.²⁴ וכך, לפי שעה ובהוראת אייכמן, נשלחו נוסעי הרכבת למחנה מעבר ליד ברגן-בלזן. באוגוסט 1944 עלה בידי קסטנר להפעיל את קורט בכר, ששכנע את הימלר לשחרר מחצית מנוסעי הרכבת לשווייץ. זמן מה לאחר מכן הועברו כ-17,000 יהודים, אנשים, נשים וטף, לעבודה בשטראסהוף (Strasshof) שבאוסטריה, כקלף מיקוח לעסקות עתידיות.²⁵ בהמשך המשא ומתן הבטיח קסטנר לבכר סחורות אסטרטגיות, ובכך הביא לידי שחרור המחצית השנייה של נוסעי הרכבת, בסתיו 1944. אלא שבשלב זה נכנס לתמונה שליח הצלה אמריקני, הקווייקר רוזוול מקלנד (McLelland), שבלא שקיבל כל סמכות להבטיח לנאצים תמורה ממשית, ניהל משא ומתן להצלת יהודים מטעם "הוועד לפליטי המלחמה" – אותה סוכנות אמריקנית להצלה שהקים הנשיא רוזוולט.²⁶ לבסוף פעל קסטנר כמיטב יכולתו לשכנע את קורט בכר שכדאי לו

בינואר 1944, ואשר נועד לפעול להצלת יהודים מן השואה, אף ששמו לא כלל יהודים. ראו לעניין זה: Aronson, *Hitler, the Allies, and the Jews*, עמ' 271 ואילך.

23. שם, שם.

24. שם, עמ' 281-289.

25. על פרשת שטראסהוף ראו: Braham, *The Politics of Genocide*, עמ' 733-737, 793, 1092-1090.

26. ראו: Aronson, *Hitler, the Allies, and the Jews*, עמ' 265-321.

לפעול יחד עמו להצלתה של שארית הפליטה בהונגריה, גם בלא שיקבל על כך תמורה של ממש. מאמציו אלה של קסטנר נשאו פרי ממשי רק לקראת סופו של הרייך השלישי, במארס 1945, והודות לבגידתו של הימלר בהיטלר.

החזית ההונגרית

במקביל למשא ומתן זה ניסה הורטי, מצדו, ליצור בעצמו קשר עם הסובייטים כשאלה פרצו סוף-סוף את החזית הגרמנית בגבול הונגריה, ובשל כך הדיחו אותו הנאצים ההונגרים מכהונתו. ואולם בדרכו לבודפשט נתקל הצבא האדום בקשיים בלתי צפויים. במקור תכנן סטאלין לכבוש את בודפשט בקיץ 1944 ולייצב קו בין גראץ, וינה, ברין ואולמיץ, שבאוסטריה-צ'כיה. מטרתו של מהלך זה היתה לאבטח את אגפו הדרומי של הצבא האדום ואת האינטרסים הסובייטיים בדרום-מזרח אירופה, ברוח מהלכיו בוועידת יאלטה (פברואר 1945) שבה הובטח לסטאלין כי ברלין תיפול בידיו, ולכן היה יכול גם לפעול בזירת הבלקנים וגם להכין את כוחותיו לכיבוש בירת גרמניה.²⁷ ואולם בדרכם לבירת הונגריה נתקלו הסובייטים בהתנגדות כבדה וספגו אבדות רבות בטנקים ובלוחמים.

משהודח הורטי באוקטובר 1944, חזר אדולף אייכמן לבודפשט והחל לגרש אלפי יהודים לעבודה בביצורה של אוסטריה, בצעדות רגליות שבמהלכן גוועו נשים וילדים רבים ברעב בדרך, או נרצחו בידי אנשי האס אס שליוו את המגורשים. מסיבות שטרם נחקרו עד תומן הופסקו "צעדות מוות" אלה בהוראת מפקדי האס אס הנס ייטנר (Juettner) ורודולף הס (Hoess), לשעבר מפקד אושוויץ. בנובמבר 1944 הגיע הצבא האדום לבודפשט, באיחור של ארבעה חדשים, והטיל עליה מצור.²⁸

זמן מה לאחר מכן פתחו הגרמנים במתקפת הפתע שלהם בחזית המערב, במה שנחשב בספרות המלחמה המערבית ל"קרב האחרון" של הרייך השלישי – קרב אשר עורר דאגה חמורה אצל הבריטים והאמריקנים, שהופתעו תחילה. לאחר כישלונה של מתקפה זו העתיק היטלר את תשומת לבו מן המערב למזרח, ובעיקר להונגריה, ושם התחולל למעשה "הקרב האחרון" האמיתי. הסיבה לכך היתה פרוזאית לחלוטין: בהונגריה נותרו עתודות הנפט האחרונות של הרייך השלישי, שרק באמצעותן ניתן היה להניע את עוצבות השריון, שקפאו תחתן בחזית המערב מחמת המחסור בדלק. בניגוד לדעתו של רמטכ"ל הצבא הגרמני, הגנרל היינץ גודריאן (Guderian), שביקש לרכז את עיקר הכוחות על קו הנהר אודר – המכשול האחרון שנותר בפני קבוצת הארמיות של המרשל גיאורגי ז'וקוב בדרכו לברלין – העדיף

27. התייעוד הגרמני של הלחימה בהונגריה נמצא בארכיון הצבאי הגרמני בפרייבורג, קבצים RW5/600 וכן: N 756/360, והשוו: Will Fey, *Armor Battles of the Waffen-SS 1943-1945* (Mechanicsburg, PA, 1990), pp. 226-234.

28. ראו מן הצד ההונגרי: Ungra'vy, *Die Schlacht um Budapest*.

היטלר לפצל את כוחותיו: החלק הארי, ובו עוצבות ניידות כגון הארמיה השישית בפיקודו של גנרל הרמן באלק (Balck), בתוספת רזרבת שריון כתגבורת, נשלח דווקא להונגריה, מול שתי קבוצות הארמיות הסובייטיות של המרשלים רודיון מלינובסקי ופיודור טולבוּחין (Tolbukhin). מכאן שחלק גדול של השריון הגרמני כולו, ובו טנקים כבדים מדגם "טיגר" ו"טיגר מלכותי", הוצא מחזית הארדנים במערב ונלחם מעתה בהונגריה. בה-בעת הורה היטלר לכוחות אחרים להתכנס בבודפשט, להילחם עליה עד טיפת דמם האחרונה, ולרתק בכך חלק ניכר מצבאו של מלינובסקי. גנרל הוואפן אס אס פפר-וילדנברוך מונה למפקד בודפשט, וירש בתפקיד זה את סמכויותיו של אוטו וינקלמן.²⁹ לרשותו עמד כוח של 78,000 חיילים, חלקם גרמנים וחלקם – לאחר שהתגבר על המהומה הראשונית שפרצה בקרב ההונגרים עם בוא הסובייטים – גם חיילים הונגרים סדירים.³⁰ לימים טען פפר-וילדנברוך שהוא זה שהורה לשמור על יהודי הגטו ברובע פשט של הבירה מפני רוצחי "צלב החץ" שהתכוונו לחסלם סופית. בשעה שפפר-וילדנברוך נלחם בעיר הנצורה, ובינואר 1945 נאלץ לסגת מפשט ולהתרכז בבודה, הורה היטלר לגנרל באלק, מפקד הארמיה השישית, להכות באגפי הצבא האדום ולחבור לעיר הנצורה.³¹ בראש כוחות החבירה עמד גנרל הוואפן אס אס הרברט גילה (Gille).³² מי שבעבר, כמפקד אוגדת הוואפן אס אס "ויקינג", התמחה בפריצת כיתור סובייטי – וכמעט הצליח בכך גם

29. פרטים ביוגרפיים על פפר-וילדנברוך נמצאים בעיזבון פפר-וילדנברוך בארכיון הצבא הגרמני בפרייבורג, קובץ N.370/10. פפר-וילדנברוך שירת כקצין מטה במפקדת המשלחת הצבאית הגרמנית בתורכיה במלחמת העולם הראשונה – הן בקושטא והן בבגדד, לאחר מכן במשטרה הוויימארית, ולאחר מכן בסנטיאגו בירת צ'ילה, כמפקח כללי של המשטרה. בשנת 1936 מונה למפקד מערכת בתי הספר של המשטרה הגרמנית הסדירה, בדרגת גנרל-מאיו. הוא הצטרף לאס אס הכללי בשנת 1939, הקים את אוגדת המשטרה של האס אס ועמד בראשה בקרב על צרפת, ב-1940. אחר כך היה ממונה על משרד המשטרה הקולוניאלית שהנאצים קיוו להקים באזורי כיבוש שונים, פיקד על קורפוס של מתנדבים ליטאים לאס אס, ואז הועלה לדרגת גנרל מלא של אס אס והמשטרה. באוגוסט 1944 מונה למפקד הוואפן אס אס בהונגריה, ובדצמבר 1944 למפקד העיר בודפשט. ככל הנראה, פפר-וילדנברוך קיבל את המינויים הללו בשל הניסיון שצבר בעבר בטיפול בבעלי ברית כמו הליטאים ואחרים. ארכיונו מכיל מכתבים בזכותו, כמי שכביכול לא היה נאצי של ממש, אלא איש משטרה וחיל קיסרי לשעבר.

30. ראו: "Ungra'vy, "Verzweifelte Kesselschlacht in Budapest: Stalingrad an der Donau".

31. הארמיה השישית הגרמנית, שהושמדה עד כה פעמיים – פעם בסטלינגרד (בפברואר 1943), ופעם שנייה בקרב על יאסי-קישניב שבבסרביה-רומניה (באוגוסט 1944) – הוקמה בשלישית באוקטובר 1944. תחת פיקודו של גנרל מקסימיליאן פרטר-פיקו (Fretter-Pico) השמידה בקרב על דברצן שלושה קורפוסים משוריינים סובייטיים. חלק נכבד מן הצבא ההונגרי הסדיר היה כפוף לה בתקופה זו. בדצמבר 1944 עבר הפיקוד להרמן באלק, שנכשל בניסיונותיו לחבור לכוחות הגרמניים הנצורים בבודפשט, נלחם במרכז הונגריה, נכשל שוב בהגנה על וינה ולבסוף נכנע לאמריקנים במאי 1945. המקור הוא תיקי הארמיה בפרייבורג, וכן: http://en.wikipedia.org/wiki/German_Sixth_Army.

32. תיקי פרייבורג.

בבודפשט. כפי שיתען לימים פפר-וילדנברוך, יהודי הגטו בפֶּשֶׁט אכן ניצלו מניסיון חיסול לפני כניסת הסובייטים הודות לחסות שהוא עצמו פרש עליהם.³³ איננו יודעים אם פפר-וילדנברוך אכן רצה למנוע את המהומה שהיתה פורצת בעורפו לו היו אנשי "צלב החץ" מחסלים את יהודי "הגטו הגדול" בעיצומו של המצור על פשט. סביר להניח שבסך הכול רצה לחייב את אנשי "צלב החץ" להילחם על בירתם, במקום לרצוח אזרחים יהודים, ולדחות את חיסול הגטו עד לאחר החבירה הצפויה עם כוחות הוואפן אס אס בפקודו של גנרל גילה.

ואכן, בעיצומו של המצור, בראשית ינואר 1945, תקפו הגרמנים את הצבא האדום המתקדם, חצו את הדנובה והגיעו לעורפו. ב-6 בינואר הרחיבו הגרמנים את ראשי הגשר שלהם, ואילו הסובייטים יצאו למתקפת-נגד משלהם מעבר לנהר, כך ששני הצבאות פעלו במקביל זה לזה. קורפוס השריון של גילה המשיך להתקדם בדרכו לבודפשט הנצורה, וכוחות שריון ורגלים אחרים התקרבו עד מרחק 16 ק"מ מן הבירה. היטלר דחה את כל תחינותיהם של מפקדי בודפשט הגרמנים להתיר להם לפרוץ ממנה החוצה לעבר כוחות החבירה. המצור על העיר נמשך – הגרמנים, ההונגרים, הסובייטים וכוחות רומניים, שגויסו זה עתה לסייע לצבא האדום,³⁴ נלחמו ממרתף לבית, בתוך אותו הבית, מרחוב לשדרה, מגן ציבורי לכנסייה, מגשר על הדנובה למשנהו, עד שלעתים התערבבו זה בזה בלא הבחנה. בשלב זה הרחיבו הגרמנים את מתקפתם, חדרו 60 ק"מ פנימה, פיצלו את החזית הסובייטית לשניים והדרך לבודפשט נפתחה. הפיקוד הסובייטי העליון הופתע מן התבוסה הקשה, כפי שהופתע במתקפת האביב שלו על רומניה. סטאלין עצמו, שבשלב זה של המלחמה לא נטה לקחת סיכונים כמות שעשה בתחילת המלחמה ובמהלכה, שקל לסגת חזרה מעבר לדנובה, אך השאיר את ההחלטה בידי המרשל טולבוחין.

טולבוחין, ולא סטאלין, הוא שהציל את המצב, כשסירב לסגת מראש הגשר הסובייטי מעבר לדנובה, ערך מחדש את כוחותיו ויצא להתקפת נגד על אנפם של הגרמנים. מלינובסקי יצא להתקפת נגד משלו, שבה איבד 122 טנקים בלא תוצאה של ממש, אלא שהגרמנים נמתחו מעבר לקצה גבול יכולתם. תנאי השטח הגבילו את יכולת התמרון שלהם, אנפיהם נחשפו דווקא בשל חדירתם העמוקה לתוך קווי הסובייטים, והם נאלצו לסגת מפני כוחותיו של המרשל טולבוחין מעיבוריה של בודפשט למרכז הונגריה, לשם שיגר היטלר את רזרבת השריון האחרונה שלו. שארית הפליטה בהונגריה, אותם יהודים שנותרו בה כעובדי כפייה, עדיין היו נתונים לשלטונם של הנאצים הגרמנים וההונגרים. במארכ 1945, לאחר נפילת בודפשט, עדיין ניטשו קרבות במרכז הונגריה והגרמנים יצאו למתקפה האחרונה שלהם בחזית ההונגרית, באזור שבין הדנובה לבין אגם בלאטון (פלאטנזיי-Plattensee בגרמנית).³⁵ בכך קנו עוד

33. ראו בהמשך המאמר.

34. Ungra'vy, "Verzweifelte Kesselschlacht in Budapest: Stalingrad an der Donau".

35. שם, וראו גם: Will Fey, *Armor Battles of the Waffen-SS 1943-1945*, עמ' 232-238.

שבועיים-שלושה שבהם ניסו מקורביו של הימלר, ושלנברג בראשם, לנצל את אחרוני היהודים שנותרו בידיהם כדי להידבר עם המערב.³⁶

נציג סוכנות הביון האמריקנית בשווייץ, אלן דאלס (Dulles), ניהל משא ומתן משלו עם מפקד האס אס בצפון איטליה, קרל וולף (Wolff), על כניעה נפרדת של הגרמנים בתחומו.³⁷ כשהדבר נודע לסטאלין, שחשד שהמערב זומם להגיע לידי שלום כולל עם גרמניה נגדו, הוא מחה על כך נמרצות באוזני האמריקנים, וגם מסיבה זו נזהרו האמריקנים מפני עסקות להצלת יהודים אפילו בשלב אחרון זה.³⁸ שכן ארצות-הברית היתה מעוניינת מאוד בהמשך השותפות עם ברית-המועצות גם לאחר תבוסתה של גרמניה הנאצית, כדי להסתייע בצבא האדום למלחמה נגד יפן ביבשת סין. באותה עת התכונן סטאלין לכבוש את וינה, לאחר שכוחותיו חיסלו לבסוף את המתקפה הגרמנית בהונגריה, גם אם במחיר כבד. הצבא האדום פרץ את קו הביצורים של וינה, שחלקו היה מוכן אף שהגרמנים לא הספיקו לאישו, במערב פרצו האמריקנים, ואחריהם הבריטים, לעורפו של הרייך השלישי, ואילו ברלין נותרה כמעט בלא מגינים. חיל המצב הגרמני של בודפשט נותר עוד קודם לכן לכוד במצור מתהדק והולך, עד ששרידיו ניסו לפרוץ החוצה לעבר כוחותיה הנסוגים של הארמיה הגרמנית השישית, בניסיון פריצה שבו הצליח רק מיעוט מחיל מצב זה להיחלץ מהכיתור.³⁹ בין ההרוגים בניסיון הפריצה היה גנרל גרהרד שמידהובר, שלו ייחסו היסטוריונים את הצלת גטו בודפשט. דא עקא, שבתיעוד הראשוני אין כל דרך לאמת טענה זו, משום שאין לה זכר במסמכי הוורמאכט השמורים בארכיון הצבא הגרמני בפרייבורג. רוב הפורצים מבודפשט הושמדו בידי הצבא האדום בפברואר 1945. גנרל פפר-ווילדנברוך, שישב כמעט עד הסוף במשרדו שבמרתף ארמון הטנוואני (Hatvany) בבודפשט, והחזיק גם מזכירה או שלישי, בחדר הקדמי, נכנע למרשל מלינובסקי, שאמר לו כי לו היה הדבר בידו היה קורע אותו לגזרים כמו ידיו בשל האבדות שהסבו הגרמנים לחייליו. פפר-ווילדנברוך נכלא בברית-המועצות במחנה מיוחד לגנרלים גרמנים, ממנו שוחרר בשנת 1955 עם יתר השבויים הגרמנים. מכתביו הנוגעים להצלת הגטו נמסרו לארכיון הצבא בפרייבורג, ויצוטו להלן.

36. על המשא ומתן הימלר-שלנברג-מוזי (נשיא שווייץ אז, ז'אן-מארי מוזי, היה פרו-נאצי בשעתו ולקראת סוף המלחמה ניסה לטהר עצמו. לשם כך נשא ונתן עם הימלר על הצלת יהודים, במהלך שהביא לידי שחרורם של כמה מאות עצירים ממחנה טרזינשטאט) ועל המשא ומתן קסטנר-בכר-הימלר בסוף 1944 ובמהלך 1945 עד סוף המלחמה, ראו: Aronson, *Hitler, the Allies, and the Jews*, עמ' 321-312. על המשא ומתן דאלס-וולף על כניעת הגרמנים בצפון איטליה ראו שם, עמ' 321.

37. שם.

38. שם.

39. וראו לעניין זה: Kristia'n Ungra'vy, "Der Ausbruch aus Budapest nimmt seinen Anfang und hinterlässt tausende tote und scherverletzte Soldaten", *Budapester Zeitung*, 7 Februar 2005.

בשלב מאוחר יותר ניסה היטלר לרכז את שרידי צבאותיו בברלין, וייתכן שהאמין כי דווקא שם תהא קבורתו של הצבא האדום, שכן בודפשט, על 800,000 תושביה ולוחמיה, גבתה מן הסובייטים ומן הרומנים כרבע מיליון אבדות, הרוגים, פצועים ונעדרים, לעומת כ-30,000 נפגעים גרמנים והונגרים. לכן סבר היטלר שאם יעלה בידו לרכז צבא של ממש בברלין, שאוכלוסייתה מונה מיליונים, תגבה העיר מהצבא האדום מחיר בלתי נסבל. אלא שכוחותיו של היטלר היו פזורים עתה במקומות רבים, מנותקים זה מזה, בלא דלק, תחמושת או פיקוד מבצעי ראוי לשמו. גם בתנאים אלה גבתה ברלין מן הסובייטים מחיר כבד. בה־בעת המשיך היטלר לפעול ככל שיכול לחסל את אחרוני היהודים שעוד נותרו בידו – רובם הונגרים שהועסקו בעבודת כפייה, ויהודים אחרים, שנשלחו מאושוויץ וממחנות עבודה אחרים לתוככי הרייך. פעולתו האחרונה של קסטנר, באביב 1945, היתה אפוא לפעול, במידה רבה של הצלחה, להצלתם של יהודים אלה – ולשם כך ניצל את פרישתו של הימלר מעל אדוניו ברגע אחרון זה.⁴⁰

הקונסול קרל לוץ

כששב מן השבי הסובייטי לגרמניה המערבית קיבל פפר־וילדנברוך מכתב שופע חנופה מהקונסול השווייצרי לשעבר בבודפשט, קרל לוץ.⁴¹ באותם ימים שירת לוץ כקונסול שווייצרי בברגנץ שבאוסטריה, ובמכתבו מ־14 בפברואר 1956 כתב לפפר־וילדנברוך, שהתגורר בבילפלד (Bielefeld) שבגרמניה המערבית, כדלקמן:⁴²

אדוני הגנרל הנכבד מאוד,

בשובי לברגנץ מבקש אני מעל לכול לשאול לבריאותך, ואם עמדת בזמנים הקשים ברוסיה ואם הם גרמו לך נזקי בריאות כלשהם. שנים עשרה שנות השבי, בלא שתדע אם תשוב אי פעם לראות את גרמניה, היו ודאי ארוכות לאין סוף. האם יכולת לקבל ולשלוח דואר...? שנת המלחמה האחרונה בבודפשט לא תישכח ממני. הגעתי לצירות השווייצרית בבודפשט ב־2 בינואר 1942, כראש המחלקה הממונה על קשרי המעצמות הלוחמות בגרמניה⁴³... ועד מארס 1944 היו החיים רגילים. עם כניסת הצבא הגרמני

40. וראו לעניין זה: Aronson, *Hitler, the Allies, and the Jews*, עמ' 312-321. בשלב זה עלה ביד קסטנר לתקוע טרזי בין אדולף אייכמן, שנותר נאמן להיטלר עד הסוף, לבין כמה מאנשיו, ובהם דיטר ויסליצ'ני והרמן קרומאי. קרומאי היה מופקד על שארית הפליטה שהוצעדה לווינה.

41. עיזבון פפר־וילדנברוך, הארכיון הצבאי הגרמני בפרייבורג.

42. המכתב תורגם מגרמנית על ידי, ועיקרי הדברים מובאים כאן.

43. הכוונה היא למעמדה המיוחד של שווייץ, כמי שהופקדה מטעם בעלות הברית המערביות על הקשרים עם האויב.

נעשה ברור שגם הוונגריה תידרש לתת את חלקה להגנת ארצה ואירופה, לצדה של גרמניה, על פי החוזה שבין שתי המדינות.⁴⁴ קיימתי קשר עם הצירות הגרמנית... מכיוון שבפרוץ המלחמה ייצגתי את האינטרסים הגרמניים בפלשתיה ומשרד החוץ בברלין הורה לצירות הגרמנית בבודפשט לבוא לקראתי ככל הניתן.

לקטע זה במכתבו של לוץ אין אחיזה במקורות הארכיוניים, ולכן הוא טעון הבהרה. משנת 1935 אכן היה לוץ דיפלומט זוטור בקונסוליה השווייצית בייפו, ועם פרוץ מלחמת העולם השנייה מונה מטעם שווייץ לייצג את האינטרסים הגרמניים בפלשתיה (א"י).⁴⁵ לוץ ייצג את הצד הגרמני במסירות כה רבה, עד שהבריטים ביקשו להיפטר ממנו, ובשנת 1940 העבירו את ייצוגה של גרמניה הנאצית מידי הקונסוליה השווייצית בארץ ישראל לידי הקונסוליה הספרדית של הגנרל פרנקו. יש להניח שהקונסול לוץ, כפי שעולה ממכתבו לפרו-וילדנברוך, הזדהה יתר על המידה עם הצד הגרמני.⁴⁶

בשנת 1942 נשלח לוץ לבודפשט, השקטה יחסית, לכהן בה כקונסול שווייץ, ומכאן ייצג גם את האינטרסים של בעלות הברית בהונגריה. כך נעשה לוץ למי שחובה היתה לפנות אליו בקשר לעלייה לארץ ישראל המנדטורית. המכתב שכתב לפרו-וילדנברוך ב-1956 מעיד אולי על כישרון דיפלומטי, אולם מצדיק בדיעבד את הפלישה הגרמנית להונגריה ומתעלם במכוון מהחלק שנטלה הצירות הנאצית בבודפשט, בראשותו של אדמונד ווזנמאייר (Weesenmayer),

44. בניסיון להחניף לוילדנברוך נאחו כאן לוץ בהסכם שכפה היטלר על העוצר הורטי לפני פלישתו להונגריה.

45. לוץ נולד בשנת 1895 בשווייץ הגרמנית למשפחה מעוטת אמצעים והיגר בנעוריו לארצות-הברית. הוא נעשה לאזרח אמריקני, אך במקביל ללימודיו באוניברסיטת ג'ורג' וושינגטון הצטרף לסגל השגרירות השווייצית בווישינגטון ולשירות הקונסולרי השווייצית. הוא שירת בקונסוליות בפילדלפיה ובסנט-לואיס, אך שקל הסבה לצילום מקצועי עד שהועבר לקונסוליה השווייצית בייפו ומונה לייצג את האינטרסים של הרייך השלישי בארץ ישראל. כשהבריטים העדיפו את הקונסוליה הספרדית על שירותיו חזר לוץ ב-1940 לשווייץ וכיהן זמן קצר כנציג האינטרסים של יוגוסלביה בברלין. ב-1942 נשלח לייצג את האינטרסים של בעלות הברית המערביות בבודפשט.

המקור למידע זה: *Archiv für Zeitgeschichte*, 19 September 2005.

46. ב-17 בינואר 1939 כתב הקונסול לוץ מכתב סודי להינריך רוטמונד, ראש משטרת הזרים בשווייץ, ומי שהיה אחראי, יחד עם אחרים, לסגירת שעריה בפני הפליטים היהודים מגרמניה הנאצית, בקשר לתוכנית עלייה גדולה מאירופה במימון יהודי שווייץ. את התוכנית הציע ד"ר ראובן הכט, פעיל רביזיוניסטי ידוע בשווייץ ולימים איש ציבור נודע בישראל. לוץ העיר כי התוכנית לא תצלח, לדעתו, בשל הגבלות העלייה של "הספר הלבן", אם תכיר בהן שווייץ. ואילו רוטמונד – לאחר פגישה עם ד"ר הכט – רשם לעצמו כי לא "נעשה דבר שיש בו כדי להרעים את אנגליה". וראו מקור ודיון ברוטמונד ובמעלליו אצל: Heinz Roschewski, "Rothmund und die Juden: Eine historische Fallstudie des Antisemitismus in der schweizerischen Flüchtlingspolitik 1933-1957", *Beiträge zur Geschichte und Kultur der Juden in der Schweiz* (Basel & Frankfurt/M., Vol. 6, 1997), pp. 55-56.

נציגו של שר החוץ יואכים ריבנטרופ, ביישום "הפתרון הסופי" בהונגריה ככל שניתן היה לקדם את יישומו עד סוף שליטתם של הגרמנים בהונגריה ובבודפשט.⁴⁷

בהמשך מכתבו תינה לוץ את צרותיו, וצרותיהם של דיפלומטים ניטרליים אחרים, שעם נפילת בודפשט נפגעו ממעשי הביזה, האונס והרצח שביצעו החיילים הסובייטים. בסיום המכתב העיר לוץ כי הפוליטיקה העכשווית, היינו השלטון הסובייטי במחציתה של אירופה בשיא המלחמה הקרה, אינה מפתיעה אותו. הוא חזה זאת מראש כאשר בעלות הברית המערביות, "ברוב טמטומן", סייעו לניצחון הסובייטי, במקום לחבור לגרמנים נגד הצבא האדום. אכן, לקונסול לוץ היו כמה וכמה פרצופים.⁴⁸

ב-6 במרס 1957 כתב לוץ שנית לפפריילדנברוך והפעם צירף למכתבו מאמר שהתפרסם שלושה ימים קודם לכן בעיתון *Neue Züricher Zeitung*, ועסק בהצלת גטו בודפשט. המאמר ייחס את הצלת הגטו לוולנברג ולאגרת דיפלומטית שהדיפלומט השוודי שיגר לגנרל הגרמני, מפקד העיר, ובה נאמר שאם אותו גנרל לא ימנע את חיסולו "אני (ולנברג) אדאג אישית לכך שבעלות הברית יוציאו להורג בתלייה".⁴⁹ רנדולף ברהאם, ההיסטוריון של שואת יהודי הונגריה, פרסם לימים גרסה דומה, מפי מקורות הונגריים, ובה טען כי ולנברג השמיע איום כזה באוזניו של גנרל שמידהובר, ומכאן שלפי גרסה זו השניים הם שהצילו את הגטו.⁵⁰ תשובתו של פפריילדנברוך ללוץ, ובה תיאור שונה של הצלת הגטו, לא איחרה לבוא.⁵¹

47. לעניין זה טען משה קראוס, ראש המשרד הארץ-ישראלי בבודפשט ונציג "המזרחי" בהונגריה, כי הקונסול לוץ אכן הגיע להסכם על הגירת רבים מיהודי בודפשט ארצה, אלא ש"אייכמן חיבל בהסכם הזה". ברם קראוס לא הכיר כלל את תוכנית ההשמדה הגרמנית לעומקה ולא תפס – או לא רצה לתפוס – את תכסיסי ההשהיה של הגרמנים, אשר נאלצו להתחשב בכך שהורטי עצר למעשה את ההשמדה וניהל כביכול משא ומתן על צאת היהודים לארץ ישראל, לארצות-הברית או לספרד, עד להדחתו של הורטי ולתפיסת השלטון בידי בעלי בריתם ההונגרים. הדבר לא הפריע לקראוס לטעון – בריאיון עם כותב שורות אלה – שקסטנר הוא שטרפד את צאתם של רבבות יהודי בודפשט, כי הצליח להציל רק כמה מאות מאנשי "רכבת קסטנר".

48. לפני שנים אחדות התפרסם בכתב העת השווייצרי: *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte* מאמר פרי עטה של הנה צווייג-שטראוס, שבו נטען כי לוץ גול קרדיט מעוזרו בצירות שווייץ בבודפשט, שטרח לפחות כמוהו – אם לא יותר – בהצלת יהודי הבירה. לאחר המלחמה נלחם לוץ באיש, שפוטר לבסוף משירות החוץ השווייצרי, והצליח לטשטש את מאמציו. הפרשה היתה כרוכה בדיונים משפטיים ובמריבה בין הגופים הציוניים, שהכתירו את לוץ לגיבורם, ובין פרקליט יהודי שווייצרי שראה בכך מעשה עוול הטעון תיקון. ראו: 'Zum Verhältnis von Juden zu 'Judenrettern' unmittelbar nach Kriegsende, Loyalität um jeden Preis oder Rückkehr zur 'gewöhnlichen' Ethik?' *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte* (Vol. 54, Sonderdruck, 2004), 306-313.

49. המאמר מצורף למכתבו בעיזבון פפריילדנברוך, ארכיון הצבא הגרמני בפרייבורג.

50. Braham, *The Politics of Genocide*, עמ' 1006.

51. מכתבו ללוץ מיום 31 במרס, עיזבון פפריילדנברוך, ארכיון הצבא הגרמני בפרייבורג.

פפר-וילדנברוך, בכר וקסטנר

פפר-וילדנברוך כתב ללוץ:

לצערי לא הכרתי את מר ולנברג, והוא מעולם לא שלח לי 'איגרת' או דבר-מה בדומה לכך, ולא התקשר עמי. בקצרה, ההתנהלות בקשר לגטו היתה כדלקמן: כאשר הוצאה הפקודה להגן על בודפשט, סמוך לחג המולד 1944, הוריתי לראש קבוצת הגסטפו שנותרה בעיר, ואשר נעשתה כפופה לי לאחר השלמת הכיתור [הסובייטי – ש"א], למסור לי דוח על השאלה היהודית בבודפשט, ובעקבות זאת פקדתי עליו מפורשות (ihm daraufhin den strikten Befehl gegeben), שלא יאונה רע ליהודים. עקב כך, הוא [ראש קבוצת הגסטפו – ש"א] ואנשיו שמרו על מה שקרוי 'הגטו בפשט' בסיוע תגבורות שהוקצו על ידי, ובעזרת זקיפים ופטרולים מנעו מאנשי 'צלב החץ' ומאלמנטים רדיקליים אחרים להיכנס לגטו ולגרום שם לצרות. קבוצות המשמר האחרונות הועברו [מפשט לבוֹדָה – ש"א] למקום בטוח, באמצעות כוחותינו ובעזרת היהודים עצמם, בלילה שבין 15 ל-16 בינואר [1945 – ש"א], שעה שהרוסים חדרו מעבר לדנובה....⁵²

איננו יודעים מי היה "ראש קבוצת הגסטפו" בבודפשט, שכן אייכמן כבר עזב את העיר לאחר שארגן את "צעדות המוות" לעבודה מחוצה לה, וגם בדבריו של פפר-וילדנברוך עצמו אין הסבר לפקודה שנתן. ברם, בהמשך מכתבו לקונסול לוץ הציע פפר-וילדנברוך הסבר עקיף לפקודה, כשציטט עדות בכתב של אדם בלתי מוכר לו, ד"ר וולף פון גרסדורף (Gersdorf) משטוטגארט, שכתב לאשתו (של פפר-וילדנברוך) ב-26 בנובמבר 1947, כדלקמן:⁵³

ממארס 1944 עד יולי 1945 הייתי בבוקרשט, ומשם נסעתי לבודפשט, ובה שהיתי מאמצע יולי עד תחילת ספטמבר 1945. לכן היתה לי הזדמנות לשמוע פרטים על מה שאירע בתקופת הלחימה שם... במיוחד נודעה לי עובדה מפתיעה מאוד. פגשתי שוב מכרים יהודים שלי בבודפשט, שעברו את המצור בשלום. לשאלתי כיצד התאפשר הדבר, ענו לי כי יחידות אס אס שמרו עליהם. זמן מה לפני תחילת המצור נודע בחוגים יהודיים כי האס אס הכריזו על נכונותם להעמיד לרשות היהודים כמה גושי בניינים, וכי היהודים שיעברו לשם יזכו בהגנת האס אס. רבים מהיהודים סברו כי זו מלכודת ולא האמינו להצעה, מחשש שהכוונה היא לרכוזם ולחסלם סופית. הם נשארו

52. ראו הערה 46 לעיל.

53. עיזבון פפר-וילדנברוך, הארכיון הצבאי הגרמני בפרייבורג.

בחוץ, ואכן נלקחו בידי אנשי "צלב החץ" ונרצחו. מי שנענו להצעת האס אס מצאו עצמם בחסות האס אס כל תקופת המצור, ולא אונה להם כל רע. נמסר לי שדובר כאן בהסכם בין מפקד האס אס לבין הקהילה היהודית. אני מאמין שגנרל פפר-וילדנברוך הוזכר כמי שהסכים לכך מטעם הצד הגרמני.

הואיל ופפר-וילדנברוך עצמו ציטט מכתב זה בלא שום הסברים והערות מצדו, נראה שאישר בכך את אמיתותו, אך בחר להשאירו כלשונו. לגופו של עניין, ייתכן שמדובר באותם יהודים ששרדו בבודה עד סוף המצור, בפברואר 1945, יחד עם היהודים שמצאו מקלט בצירויות הניטרליות בעיר. מאחר שפפר-וילדנברוך לא טרח להסביר את מניעיו, לא נותר לנו אלא לצטט הסבר של ההיסטוריון יהודה באואר למהלכיו של קסטנר, שבמהלך חקירתו של קורט בכר בנירנברג ביקש לייחס את חסות האס אס להתערבותו של קורט בכר, הודות למשא ומתן שזה ניהל בשעתו עם קסטנר,⁵⁴ שכן רשמית היה בכר קצין בוואפן אס אס, והיה מוצב במפקדתו של גוף זה בברלין. גם פפר-וילדנברוך היה קצין בוואפן אס אס, ולכאורה היה כפוף למפקדה זו, ואולם נראה שפפר-וילדנברוך, שמבצעית היה כפוף לארמיה השישית של באלק, ולמעשה ישירות למטכ"ל הוורמאכט ולהיטלר עצמו, פעל מסיבות שלו. האחת כבר הוזכרה: סירובו להסכים לרצח אזרחים ולמהומות שרצח כזה יחולל בעורפו, ואולי גם לכך שאנשי אס אס וגסטפו גרמנים יכו ביהודים במקום להילחם על הגנת בודפשט, לפחות עד שכוחותיהם של באלק וגילה יחברו כפוי עם כוחותיו הנצורים. עדות מסייעת לכך נמצאת בעברו של פפר-וילדנברוך, שהיה קצין משטרה ותיק ולא תוצר של האס אס וחינוכו.⁵⁵ ההסבר השני, המקובל עד כה במחקר, הוא שפפר-וילדנברוך הניח מראש כי המצור הסובייטי על בודפשט יסתיים בתבוסת הגרמנים, וחשש שהרוסים יאשימו אותו ברצח יהודי העיר, וכי ימצא אחראי לדמם השפוך של יהודי הגטו.

לדעתי, סיבה זו אינה עומדת במבחן התייעוד החדש, מכיוון שפפר-וילדנברוך האמין, כמעט עד הרגע האחרון, שכוחות החבירה הגרמניים יצליחו לחלצו. ספק רב אם איומים מטעמו של ולנברג, או של כל גורם אחר, היו יכולים להשפיע על ההחלטה, שלדבריו קיבל עוד בתחילת המצור.

אין אנו יודעים אם פפר-וילדנברוך רצה למנוע מהומה בחזית פשט כאשר אנשי "צלב החץ" ניסו לחסל את יהודי "הגטו הגדול" בעיצומו של המצור על פשט. איננו יודעים מה דיווח ראש קבוצת הגסטפו לוילדנברוך כאשר הלה החליט להורות לו לשמור על הגטו. ייתכן שאיש הגסטפו אמר לוילדנברוך כי היהודים יתנגדו וינסו למרוד במחסליהם. הגרמנים היו מודעים היטב למרד גטו וורשה ולמרידות יהודיות בגטאות אחרים, כפי שהיו מודעים לשליחות המרד

54. וראו לעניין זה: Yehuda Bauer, *Jews for Sale?* (New Haven, 1994), p. 316n.

55. ראו: עיזבון פפר-וילדנברוך, ארכיון הצבא הגרמני בפרייבורג.

של חנה סנש וחבריה בהונגריה, ואפשר שמשום כך פעל פפר-וילדנברוך כפי שפעל. כך לא היה קורבנם של חנה סנש ושל פרץ גולדשטיין קורבן שווא. בה בעת רצה פפר-וילדנברוך, ככל הנראה, לחייב את אנשי "צלב החץ" להילחם על בירתם במקום לרצוח אזרחים יהודים, ולדחות את גורלו של הגטו עד לאחר החבירה הצפויה.

בתיעוד הגרמני המקורי יש מסמך יחיד הנוגע לעניין זה, שאומר כי דווקא ולנברג הוא אשר ביקש – וקיבל – את "חסות הוואפן אס אס בבודפשט",⁵⁶ אלא שלדעתי, פפר-וילדנברוך היה מן הסתם ער לחסות זו והיה מאזכר אותה לזכותו בהתכתבותו עם הקונסול לוץ. נראה אפוא שכאן הגענו למה שקרוי "גבולות המקצוע". היעדר תיעוד ראשוני ועדויות שונות וסותרות בעל פה, שצוטטו על ידי רנדולף ברהאם ואחרים ממקורות הונגריים, הם לפרקים קצה הגבול שאליו מסוגל ההיסטוריון להגיע.

סוף דבר: ראול וולנברג, אוצר הטוואני ופרקליט השילומים דויטש

מן הראוי להזכיר כאן תעודה נוספת הקשורה בוולנברג – מברק מטעם מחלקת המדינה בוויינגטון, שהועבר לוולנברג בבודפשט באמצעות רשת הקשר של סוכנות הביון המרכזית של ארצות-הברית, ובו בקשה להתעניין באוצרות האמנות של הברון הטוואני ולדאוג לשימורם.⁵⁷

הברון היהודי פרנץ הטוואני (דויטש, במקור האוסטרי), היה איל הסוכר של הונגריה ובעליו של אוסף האמנות האימפרסיוניסטית החשוב ביותר באירופה, וכן סוחר ביצירות אמנות קלאסיות, מטיציאן ועד אל-גרקו. עם פלישת הגרמנים להונגריה והפיכת "צלב החץ" שלאחריה ביקשה מחלקת המדינה בוויינגטון מוולנברג לדאוג לאוצר הזה בלא שידעה כי בזמן המצור שימש ארמונו של הברון הטוואני כמפקדתו של פפר-וילדנברוך. מכאן אנו למדים, בעקיפין, שוולנברג לא היה רק דיפלומט שוודי זוטר, אלא היה קשור עם סוכנות הביון המרכזית של ארצות-הברית,⁵⁸ וייתכן אף שכיסוי זה העניק יתר תוקף למעמדו ולפעילות ההצלה שלו. יתר על כן, ייתכן שבתום המצור, כשוולנברג יצא לקראת הסובייטים, מצאו הסובייטים בכליו מברקים מסוג זה, שנשאו כותרת של סוכנות הביון האמריקנית, חקרו אותו כדרכם, ואולי גרמו למותו כבר בשלב מוקדם זה, שבו נעלם ולנברג לבלי שוב, והסתירו את הרצח עד עצם היום הזה.

56. וראו לעניין זה: הארכיון הלאומי האמריקני, קולג' פארק, מרילנד: RG 226, Entry 123, Bern-SI-INT-29-33, box 3, folder Hungary.

57. שם, שם.

58. בדיעבד נשלח ולנברג להונגריה מטעם "הוועד לפליטי המלחמה" שהקים הנשיא רוזוולט בינואר 1944, ואולם את הכיסוי הדיפלומטי ואת מערכת הקשר שלו סיפקה OSS – סוכנות הביון של הצבא האמריקני במלחמת העולם השנייה.

אוסף האמנות של הטוואני ידע תהפוכות רבות, שטרם באו אל קצן. קרוב רחוק של הברון, פרופ' הנס דויטש, שהיה בעל אזרחות שווייצית וישראלית, תבע לאחר המלחמה מממשלת גרמניה המערבית החזר כספי על רכושו של הטוואני, בטענה שזה נשדד בקיץ 1944 בידי אנשי האס אס. דויטש זכה בחלק קטן משווי האוסף, אולם זמן מה לאחר מכן נאסר ונכלא בגרמניה המערבית עד לביטול האשמה שזייף ראיות על גורל האוסף, וכי לאמיתו של דבר נשדדו התמונות בידי הסובייטים, ולא בידי הגרמנים.⁵⁹ פפר-וילדנברוך, שהיה אחד הנחקרים בפרשת האוסף של הטוואני, דיווח לחוקרים כי הגיע לבודפשט במועד מאוחר יותר מהתאריכים שבהם היה הרכוש אמור להישדד בידי האס אס, וכי אינו יודע דבר בעניינו.⁶⁰ דויטש, שהיו לו קשרים ענפים בישראל, ישב שנה וחצי בכלא הגרמני ובכך נסתם הגולל גם על הטיפול בשווי האמיתי של האוסף, שהוערך בשני מיליארד מארק. דויטש נאבק לטהר את שמו עד פטירתו, בשנת 2002, ובנו יורם, המתגורר בשווייץ, ממשיך עד היום לברר את גורל האוסף. לא מכבר הקים יורם דויטש, בסיועו של עורך דין מניו יורק, ארגון מיוחד למטרה זו, בטענה כי הרכוש היהודי נפל קורבן למניפולציה של יוצאי האס אס ושירות הביטחון הנאצי, ולקשריהם עם אנשי מפתח בגרמניה של ימינו. עורך הדין האמריקני תבע את ממשלות גרמניה, אוסטריה ושווייץ בטענה שהן אחראיות לגורל הרכוש ושימשו מכשיר להסתרתו ולהלבנתו, עד שצץ פה ושם במכירות פומביות.⁶¹ התביעה עוררה גל של הכחשות וטענות נגד עורך הדין התובע עצמו.

והרי לפנינו פרק אחרון של שואת היהודים בהונגריה, שנותר תלוי ועומד, בלא שיבוא על סיומו. אשר להצלת גטו בודפשט, נראה כי מי שהצילו היה אס אס אוברגורופנפיהרר קרל פפר-וילדנברוך, הוא ולא אחר. מדוע עשה זאת? את התשובה לקח עמו אלי קבר. פפר-וילדנברוך מת שנים אחדות לאחר שחרורו מן השבי הסובייטי, וכפי שהראינו לעיל, בחליפת המכתבים שלו עם הקונסול קרל לוץ, נהג זהירות רבה. בה בעת טרח לאסוף מכתבי המלצה עליו ועל מעשיו בתקופת הנאצים, כקצין משטרה הגון ולכאורה חריג בצמרת האס אס. כאשר הקונסול לוץ שלח לפפר-וילדנברוך דוח עיתונאי על טקסי הזיכרון שערכה הקהילה היהודית בהונגריה הקומוניסטית לרגל שחרורה של בודפשט בידי הצבא האדום, צירף לו הערה מרירה "שחרור" זה היה מלווה באין ספור מעשי רצח, אונס ושווד בידי הסובייטים. פפר-וילדנברוך השיב לו על כך כי אפשר להבין את יהדות הונגריה הקומוניסטית. אחרי הכול, היא לא היתה חופשית להביע כראוי את דעתה האמיתית על הסובייטים בימים ההם.

59. הפרשה זכתה בשעתה לכיסוי נרחב בעיתונות הגרמנית, וראו, למשל: Deutschland gegen Deutsch, www.Burkhardtlist.de/index.html

60. עייבון פפר-וילדנברוך, הארכיון הצבאי הגרמני בפרייבורג.

61. וראו לעניין זה: Burkhardt List, "Die Bank, der Schatz und die Gesetze", Die Welt, 15.4.2004.